

YAŞANAN AHLAKİ ÇATIŞMA ÖRNEKLERİ ÜZERİNDEN TÜRKİYE'DE GÜNDELİK AHLAK ANLAYIŞI

DAILY MORALITY UNDERSTANDING BASED ON LIVED MORAL CONFLICTS IN TURKEY

Sevim CESUR

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Psikoloji Bölümü
cesur@istanbul.edu.tr

**Fatma KAHRAMAN*, İpek TURGUT*, Ezgi DEVECİ*, Berk Efe ALTINAL*,
Zeynep AYGÜL*, Özgür YETKİNOĞLU***

*İstanbul Üniversitesi Psikoloji Bölümü 2008-2009 yılı mezunları

ÖZ

İki aşamadan oluşan bu araştırmada amaçlanan Türkiye’de yaşayan insanların ahlaki çatışmaları nasıl kavramsallaştıkları üzerine bilgi edinmektir.

Katılımcıların %80’i bazı çatışmaları önemli ahlaki meseleler olarak görmekte ortaklaşmışlardır. Ancak önemli ahlaki çatışma olarak nitelendirilen bu meselelerin katılımcıların %71’i tarafından hiç yaşanılmadığı ifade edilmiştir. Bazı meseleler ilk aşamada ahlaki çatışma olarak görülürken ikinci aşamada ahlaki çatışma olarak görülmemiştir.

Katılımcıların %80’inden fazlasının önemli gördüğü çatışmaların içinde bazıları yaş, cinsiyet ve eğitim bakımından farklılıklar göstermiştir. Daha sonra envanterin maddeleri tema benzerlikleri dikkate alınarak kategorileştirilmiştir. Bu çatışma kategorileri: aldatma, iş etiği, maddi meseleler, şiddet, adalet, yanlış görülen davranışlara tepki, dürüstlük, özel hayata müdahale ve ilişkiyi bitirme’dir. Kategorilere giren maddelere katılımcılar tarafından verilen puanlar toplanarak her bir kategori için bir çatışma puanı ve yaşama sıklığı puanı elde edilmiştir.

Bütün kategoriler arasında oldukça yüksek ve anlamlı korelasyonlar bulunmuştur. Kategorilerin çatışma puanlarıyla yaşanma sıklığı puanları arasındaki korelasyonlar negatif yönde anlamlı çıkmıştır. Erkekler, kadınlara nazaran aldatmayı anlamlı derecede daha az önemli bir çatışma olarak görmektedirler. Üniversite mezunu ve üniversite öğrencileri, ilişkiyi bitirmeye dair meseleleri ortaokul mezunlarından daha az önemli görmüşlerdir. Yaşanma sıklıklarına gelince, “özel hayata müdahalenin yaşanma sıklığı”nda kadınlar erkeklerden anlamlı derecede yüksek puanlar almışlardır.

Anahtar Kelimeler: Ahlak, Ahlaki Çatışma, Türkiye

ABSTRACT

Having two steps, this research aims is to do an introductory research about how moral conflict is conceptualized in a sample from Turkey.

It was seen that above %80 of the respondents shared some conflicts as important moral issues. Although all these themes are mentioned as important moral conflicts, their frequency of living mentioned by the %71 of the respondents was as “never lived”. Some conflicts derived from the previous step were not seen as moral conflicts in this second step by the respondents.

Some moral issues which were seen as more important than the others were differentiated in terms of age, gender and education. Then items of the inventory were categorized in terms of their thematic similarities. These categories are cheating on, work ethics, money related problems, violence, justice, reactions to behaviors which were thought as wrong, honesty, intervention to privacy and ending a relationship. A conflict and a frequency of living score were computed by adding responses of respondents to every item.

High and significant correlations were found between these categories. The correlations between conflict scores and living scores were negative and significant. Men mentioned cheating on as significantly less important than women. Graduates and university students see themes of ending relationships as less important than secondary school graduates. In terms of intervention to privacy, women had significantly higher scores than men.

Keywords: Morality, Moral Conflicts, Turkey

GİRİŞ

Ahlak, gündelik hayatta sıklıkla karşımıza çıkan, bizi düşünmeye zorlayan veya davranışlarımızı belirleyen bir kavramdır. Belirli bir olayla ilgili olarak, doğru bir şekilde nasıl davranacağımıza karar verirken seçenekler arasında kalır ve neyi seçeceğimiz konusunda zorlanabilir, çatışmalar yaşayabiliriz. Ancak, ahlaki çatışmanın doğasını teorileştirmekle ilgili olarak aslında ahlaki ikilem diye bir şeyin olup olmadığı konusunda tartışmalar, uzlaşmazlıklar olagelmıştır (Marino, 2001). En basit şekliyle ahlaki ikilemler, eğer iki muhtemel eylem seçeneği varsa ve biz ikisini birden yapma şansına sahip değilsek karşılaştığımız bir durumdur. Öte yandan Marino'ya göre (2001), ahlaki ikilemin varlığını toptan inkar etmek de mümkündür. Pek çok felsefeci böyle bir yaklaşımı kuramlaştırabilmek için teşebbüste bulunmuşlardır. Yöntemlerden biri, karşılaştığımız zorunlulukların göreceli ağırlıkları olduğunu ve sadece en fazla ağırlığa sahip olan zorunluluğa uymamız gerektiğini göstermektir. Bu durumda daha zayıf olan istek düşer ve dolayısıyla da geriye zaten güçlü tek bir zorunluluğumuz kalmış olur. Ahlaki ikilemi ortadan kaldırmanın bir diğer yolu ise, ahlaki kodlarımızın istisnai durumlarla nitelendirilmesidir; öyle ki örneğin sözlerimizi tutmamızla ilgili kurala dair olarak, “büyük bir zararı engellemek söz konusu olmadıkça sözünüzü tutunuz” denebilmektedir.

Jameton (akt. O'Neil, 2002) ahlakla ilgili olarak üç yön/alandan bahseder. Birincisi, ahlaki problemin ne olduğu veya hangi ahlaki ilke ve değerlerin ihlal edildiği konusunda emin olmadığımız “ahlaki belirsizlik” durumudur. Jameton ikinci durumu “ahlaki ikilem” olarak tanımlar. Ahlaki ikilem durumunda ahlaki bir problem olduğunu biliriz, ancak her biri bir ahlaki ilkeyi destekleyen iki veya daha fazla seçenek arasında seçim yapmaya zorlanırız. Üçüncüsü de, ahlaki olarak neyin yapılması gerektiğini ama bir tür kısıtlamanın bizi ahlaki olarak doğru olduğuna inandığımız şeyi yapmaktan alıkoyduğu “ahlaki sıkıntı (moral distress)” durumudur. Ahlaki sıkıntı kavramı özellikle sağlık çalışanları arasında yaygın olarak rastlanan bir olgu olarak incelenmiştir (Oberle ve Tenove, 2000; Sporrung, Höglund ve Arnetz, 2006; Glasberg ve diğ. 2006).

Ahlakla ilgili olarak bahsedilen yukarıdaki üç alanın içeriğini belirleyebilecek en önemli faktörse neye ahlaklı veya ahlaksız diyeceğimize. Ahlak araştırmaları, psikolojinin önemli bir çalışma konusudur ve alanda yürütülen bu çalışmaların büyük çoğunluğu Kohlberg'in ahlaki muhakeme basamaklarını değerlendirme tekniğini temel almaktadır. Bu teknik, ahlaki ikilemleri

barındıran hikayeleri, yapılandırılmış mülakatlar yoluyla sorgulamayı içerir. Her bir hikayede, hayali karakterlerin birbiriyle çelişen durumlarda kalmasının hayal edilmesi beklenir (Gielen, 1991).

Her toplumun karşılaşacağı ahlaki problemler ve bu problemlerle baş etmek için kullanacağı kurumlar, ideolojiler ve gündelik pratikler farklı olacağından, ahlakın kavramsallaştırılması da kültürler arasında farklılıklar gösterecektir. Örneğin, yedi farklı kültürde sıradan katılımcılardan “iyi insan”ı tanımlamaları istenmiş ve kültürler arası %10luk bir ortaklığa rastlanmıştır (Smith, Smith ve Cristopher, 2007). Ancak günümüze kadar ahlak çalışmaları daha ziyade evrensellik temeli üzerinden yapılagelmiştir. Örneğin yalnızca Amerikalı denekleri kullanarak ve yalnızca Sokrates, Kant veya Rawls gibi batılı filozoflardan etkilenecek kuramını geliştirdiği şeklinde eleştirilen Kohlberg’in (Snarey, 1985; Shweder, Mahapatra ve Miller, 1985) amacı evrensel bir ahlak kuramı geliştirmektir. Nisan ve Kohlberg (1982) ahlaki yargının belirli içeriğinin kültürden kültüre farklılaşabilirken temel yapıların evrensel olduğunu iddia etmekteydiler. Bu yöntemden yola çıkılarak dünyanın pek çok yerinde sayısız çalışmalar yürütülmüştür. Kohlberg, Türkiye’ye de gelerek farklı zamanlarda kesitsel ve boylamsal araştırmalar yapmıştır (Turiel, Edwards ve Kohlberg, 1978; Nisan ve Kohlberg, 1982). Türkiye’de, Kohlberg’in hayali ikilemler yaklaşımını temel alarak oluşturulan DIT (Defining Issues Test) (Rest, 1986) kullanılarak pek çok başka çalışma da yapılmıştır (Cesur, 1997; Bulduk ve Cesur, 1999; Eğeci ve Cesur, 2002; Erol, Delibaşı, Yılmaz ve Gündoğdu, 2004; Haskuka, Sunar ve Alp, 2008; Kaçkar ve Rique, 2004; Küyel ve Glover, 2002; Tolunay, 2001). Bu çalışmalarda dikkat çeken bir husus, kullanılan yöntemle ilgili olarak katılımcıların sorunlar yaşamalarıdır, insanlar hipotetik ikilemlere dayanarak ahlaki kararlar verme konusunda sıkıntı yaşamaktadırlar (Cesur, 2006).

Shweder ve diğerlerine göre de (1985), Kohlberg’in kuramında hipotetik ikilemler üzerinden yürütülen çalışmalar bireyi, duygulardan, karakterden ve diğer insanlarla olan ilişkilerinden bağımsız, soyut bir birey olarak ele almaktadır. Oysaki gerçek hayatta bütün bu faktörler dolayısıyla karmaşık bir ilişkiler ağı içindeki birey, ahlak söz konusu olduğunda daha karmaşık kararlar almak zorundadır ve sadece bu hipotetik ikilemlere dayanan çalışmalar gerçek hayat hakkında bize yeterince bilgi vermeyebilir (Cortese, 1988; Cesur, 2006). Yapılan bir araştırmada (Cesur, 2006), 248 kadın ve 110 erkek katılımcıdan ahlak ve ahlaksızlık dendiğinde akıllarında nelerin çağrıştığını yazmaları istenmiştir. Bu çalışmada ahlakın tanımlanmasında en

fazla bahsedilen kavram “toplumsal kurallara uymak”tır. İlginç olan bir nokta da “kişiden kişiye göre değişir” cevabının da toplumsal kurallara uymak tanımına yakın bir oranda verilmiş olmasıdır. Ahlakla ilgili olarak hem toplumsal kuralların hem de bireysel açıklamaların bu örneklem için yakın oranlarda önemli olduğu anlaşılmaktadır. Ahlak için herhangi bir tanımlama yapmak yerine “vazgeçilmez/önemli” diyenlerin oranı bir hayli yüksektir. Dürüstlük ve başkalarına saygı da, en fazla değinilen tanımlamalardandır. “Bana göre ahlaksızlık...” tanımlarında ise “toplumsal kurallara uymamak” en fazla değinilen cevaptır. Ayrıca yine önemli bir oranda “kişiyi/toplumunu yıkıma götürür” cevabı verilmiştir. Bu da ahlakın toplumsal düzeni koruyucu rolünün, özellikle de ahlaksızlığın getireceği muhtemel yıkımla daha iyi anlaşıldığını göstermektedir. Tıpkı ahlakın tanımında olduğu gibi burada da başkalarına saygı ve dürüstlük önemli bir yer tutmaktadır.

Kurama yöneltilen benzeri bir başka eleştiri, hipotetik ikilemler yoluyla ahlaki muhakemenin çalışılması ve ahlaki bağlamından uzaklaştırmasıdır; benlik bilişsel-gelişimcilerin önerdiğinden daha fazla sosyal bir fenomendir (Day ve Tappan, 1996). Örneğin Gilligan (1982), ahlaka kendi yaklaşımında katılımcıların çözmeleri için belirlenmiş problemler üzerine odaklanmaktan ziyade, insanların neleri ahlaki çatışma olarak yaşadıklarını sorgulayan araştırma yöntemlerine doğru bir kayış, genişleme sergilemiştir. Ona göre, insanların kendi hayatlarıyla ilgili nasıl konuştukları çok anlamlıdır, öyle ki kullandıkları dil, yaptıkları bağlantılar içindeki yaşadıkları ve faaliyette buldukları dünyayı bize gösterir.

Gilligan’ın yaklaşımına benzer bir şekilde, alanda hakim olarak yürütülen ahlak çalışmalarına bir başka itiraz Walker’dan (2006) gelmektedir; Walker, ahlakın gerçekten anlaşılması isteniyorsa, ahlaki yargı gibi tek boyutlu ahlak çalışmalarının ötesine geçilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Alanda yaygın olarak kullanılan bazı ölçüm araçları, gündelik hayat içersinde eylemlerde bulunan insanları anlamakta yetersiz kalabilmektedir (Smith, Smith ve Cristopher, 2007). Yine Walker ve Pitts (1998) günümüz ahlak araştırmalarının önemli bir eksikliğinin sıradan insanların ahlaki kavramsallaştırmalarının çalışılmaması olduğunu ifade etmektedirler. İki aşamada yürütülen bu araştırmanın amacı da toplumumuzda ahlakın ve ahlaki çatışmanın sıradan insanlar tarafından nasıl tanımlandığına dair bir ön inceleme yapmaktır.

Türkiye’de ahlakın nasıl kavramsallaştırıldığına dair yürütülen birkaç çalışma haricinde (Cesur, 2003; Cesur, 2006; Işık ve Salman, 2004) bu alanda pek araştırma bulunmamaktadır. Bu

noktada bu çalışmanın amacı, ülkemizde ahlaki çatışmanın sıradan insan tarafından nasıl tanımlandığı, gündelik hayatta yaşanan olaylarda ahlakın nereye düştüğü, nelerin ahlak alanına girdiği gibi konularda tanımlayıcı bir çalışma yapmaktır.

Yöntem

Katılımcılar:

İki aşamadan oluşan bu çalışmanın birinci aşamasında, 258 kadın (yaş ortalaması= 26.84) ve 232 erkek (yaş ortalaması=27.37) olmak üzere toplam 490 katılımcıya açık uçlu bir anket ve demografik bilgi formu uygulanmıştır.

Tablo 1: Araştırmanın Birinci ve İkinci Aşamasında Katılımcılarının Eğitim Seviyesine ve Cinsiyete Göre Dağılımları

	1.Örneklem (N=490)	2.Örneklem (N=532)
Eğitim Seviyesi		
Okur yazar/İlkokul mezunu	%9.2	%17.9
Ortaokul/lise öğrencisi	%19.6	%18.6
Ortaokul/lise mezunu	%18.4	%20.7
Üniversite öğrencisi	%26.1	%20.7
Üniversite mezunu	%26.7	%22
Cinsiyet		
Kadın	258	265
Erkek	232	267

Çalışmanın ikinci aşamasında, ilk aşamanın verileriyle oluşturulan envanter, yaşları 18 ile 74 arasında değişen toplam 532 kişiye uygulanmıştır. İkinci örnekleme kadınların yaş ortalaması 31.23 ve erkeklerin yaş ortalaması 32.2'dir. Katılımcıların cinsiyet ve eğitim seviyesi dağılımları için bakınız Tablo 1.

Veri Toplama Araçları:

İki aşamadan oluşan araştırmanın ilk aşamasında kullanılan anket, katılımcıların yaş, cinsiyet, medeni durum ve sahip oldukları çocuk sayısı gibi demografik bilgileri yanı sıra ahlaki çatışmalara dair açık uçlu sorular içermektedir. Ankette amaçlanan, katılımcıların gündelik olayların akışı içinde neyi ahlaki çatışma olarak gördüklerini almaktır. Bu amaçla kişilere yaşadıkları ahlaki bir çatışmaları sorulmuş ve bu olayı kısaca anlatmaları beklenmiştir. Katılımcılara anlattıkları olayla ilgili ne tür çatışmalar yaşadıkları, bunları çözmek için ne

yaptıkları, yapılanın doğru ya da yanlış olduğuna nasıl karar verdikleri, doğru olanı yaptıklarını düşünüp düşünmedikleri soruları sorulmuştur.

Çalışmanın ilk aşamasında bu sorulara verilen cevaplardan elde edilen temalar çok sayıda katılımcıdan veri elde edebilmek, dolayısıyla da hangi ahlaki çatışmaların ne kadar yaygınlıkta karşımıza çıkacağını görebilmek amacıyla bir envanter haline getirilmiştir. Araştırmacılar önce ayrı ayrı çalışarak ankete verilen cevaplardan temaları çıkartmış, daha sonra bir araya gelinip üzerinde uzlaşılarak oluşturulan temalar bir envantere dönüştürülmüştür. Likert tipi bu envanterde her bir çatışma teması, ahlaki mesele olarak görülme bakımından ve yaşama sıklığı bakımından 4'lü bir derecelendirmeye tabi tutulmuştur. Örneğin katılımcılardan “Adaletli olmayan bir suçlamada taraf tutup tutmamak” cümlesini “0=ahlaki bir çatışma değil”, “1=çok önemli bir ahlaki çatışma değil”, “2=önemli bir ahlaki çatışma” veya “3=çok önemli bir ahlaki çatışma” seçeneklerinden birini işaretleyerek derecelendirmeleri istenmiştir. Aynı şekilde bu çatışmanın yaşanma sıklığı da” 0=hiç yaşamadım”, “1=bir kere yaşadım”, “2=bazı zamanlar yaşadım / bazen yaşıyorum”, “3=sıklıkla yaşadım/ sıklıkla yaşıyorum” seçeneklerinden biri işaretlenerek derecelendirilmiştir.

İşlem: Anketler gönüllü katılımcılara, kağıt-kalem uygulaması şeklinde verilmiştir.

Bulgular

Çalışmanın ilk aşamasında, toplam 490 kişiden elde edilen cevaplardan yola çıkılarak 243 maddelik bir Ahlaki Çatışma Envanteri oluşturulmuştur. Çalışmanın ikinci aşamasında, bu envanter kullanılarak toplam 532 kişiden oluşan farklı bir örnekleme tekrar bir uygulama yapılmıştır. Bundan sonra bahsedilecek analizler, çalışmanın bu ikinci aşamasında elde edilen bulgulara dairdir.

Tanımlayıcı istatistiklerin gösterdiği üzere, katılımcıların %80'i bazı çatışmaları önemli ahlaki meseleler olarak görmekte ortaklaşmışlardır. Bunlara örnek vermek gerekirse, “Evliliğiyle birlikte olmak”, “Bir yakının eski eşiyle sevgili olmak”, “Bir çalışanı haksız yere işten çıkarıp çıkarmamak”, “Rüşvet almak”, “Başkasının telefonundan gizlice kontur aktarıp aktarmamak”, “Ailenin parasını tehlikeye atıp atmamak”, “Eğlence olsun diye hayvanlara zarar vermek”, “Dayağa karşı olduğu halde çocuğuna vurmamak”, “Suçunuzu bir yakınınızın üstüne atıp atmamak”, “Çocuğunuzun kanunsuz davranışlarını gizleyip gizlememek”, gibi meseleleri

sayabiliriz. Bütün bu meseleler önemli ahlaki çatışmalar olarak görülmekle beraber, yaşanma sıklıkları katılımcıların %71’i tarafından “hiç yaşamadım” şeklinde ifade edilmiştir.

Bazı ahlaki çatışma maddeleri ise, katılımcılar tarafından çok önemli bir ahlaki mesele olarak görülmemiştir. “Çocuğunuzun günlüğünü/özel yazılarını okuyup okumamak” veya “Yaşına göre uygunsuz yaşadığı düşünülen bir kızı ebeveynine bildirip bildirmemek” gibi temaları içeren özel hayata müdahale bunlardan biridir. Yine çalışmanın ilk aşamasındaki katılımcılar tarafından ahlaki çatışma olarak söylenen toplam 70 cümle, ikinci örneklem tarafından ahlaki bir çatışma olarak ele alınmamıştır. Bunların içinde “Kopya çektiğini itiraf edip etmemek”, “Yardım amaçlı kuruluşlara yardım edip etmemek”, “Kendi değerlerinize ters olduğu halde ailenizin istediği gibi giyinip giyinmemek” gibi temalar içeren cümleler vardır. Ayrıca “Kendisinden farklı birine hoşgörü göstermek” katılımcılar tarafından ahlaki olmayan meseleler arasında ele alınmıştır (“Eşcinsel olduğunu söyleyen arkadaşı ile görüşmeye devam etmek” veya “Farklı bir kültürden gelen kişilerin farklı davranışlardan rahatsızlık duymamak”).

Katılımcıların %80’inden fazlasının önemli gördüğü temalar yaş, cinsiyet ve eğitim seviyesine göre ki kare analizi yardımıyla incelenmiştir. “Gizlice aileden para aşırıp aşırılmamak” yaşı 30’a kadar olan katılımcılar tarafından daha büyüklere oranla anlamlı derecede daha önemli görülmüştür ($X^2_{(6)}=16,09$, $p<.05$) (Bkz. Tablo 2).

Tablo 2. “Gizlice aileden para aşırıp aşırılmamak” Temasının Yaşa Göre Sıklık Dağılımlarının İncelenmesi.

	15-20 yaş	21-30 yaş	31-40 yaş	41 ve üstü	Toplam	Test istatistiği
Ahlaki çatışma değil						
N	7	11	4	7	29	
(%)	(%24.1)	(% 37.9)	(% 13.8)	(% 24.1)	(% 100)	
Çok önemli ahlaki çatışma değil						
N	13	15	7	3	38	
(%)	(% 34.2)	(% 39.5)	(% 18.4)	(% 7.9)	(% 100)	$X^2_{(6)}= 16.09^*$
Önemli bir ahlaki çatışma						
N	65	201	69	128	463	
(%)	(% 14.0)	(% 43.4)	(% 14.9)	(% 27.6)	(% 100)	
Toplam						
N	85	227	80	138	530	
(%)	(% 16.0)	(% 42.8)	(% 15.1)	(% 26.9)	(% 100)	

* $p < .05$

“Evli biriyle bir ilişki yaşayıp yaşamamak” erkeklere nazaran kadınlar tarafından daha önemli bir çatışma olarak ele alınmıştır ($X^2_{(2)}=11,93$, $p<.05$) (Bkz. Tablo 3).

Tablo 3. “Evli biriyle ilişki yaşayıp yaşamamak” Temasının Cinsiyete Göre Sıklık Dağılımlarının İncelenmesi

	Kadın	Erkek	Toplam	Test İstatistiği
Ahlaki bir çatışma değil				
N	12	22	34	
(%)	(% 35.3)	(% 64.7)	(% 100)	
Çok önemli bir ahlaki çatışma değil				
N	7	22	29	
(%)	(% 24.2)	(% 75.8)	(% 100)	$X^2_{(2)} = 11.93^*$
Önemli bir ahlaki çatışma				
N	246	222	468	
(%)	(% 52.5)	(% 47.5)	(% 100)	
Toplam				
N	265	266	531	
(%)	(% 50)	(% 50)	(% 100)	

* p < .05

“Bir yakınının eski eşiyle sevgili olmak” daha eğitimli katılımcılar tarafından anlamlı derecede daha az önemli bir çatışma olarak görülmüştür ($X^2_{(8)} = 15.66$, $p < .05$) (Bkz. Tablo 4). Diğer ahlaki meseleler yaş, cinsiyet veya eğitim bakımından herhangi bir farklılaşma göstermemiştir.

Tablo 4. “Bir yakınının eski eşiyle sevgili olmak” Temasının Eğitim Seviyesine Göre Sıklık Dağılımlarının İncelenmesi.

	İlkO. Mez.	OrtaO. Mez.	Lise Mez.	Üni. Öğr.	Üni. Mez.	Toplam	Test İstatistiği
Ahlaki çatışma değil							
N	11	5	8	6	13	43	
(%)	(% 25.6)	(% 11.69)	(% 18.6)	(% 14)	(% 30.2)	(% 100)	
Çok önemli ahlaki çatışma değil							
N	5	3	11	11	16	46	
(%)	(% 10.9)	(% 6.5)	(% 23.99)	(% 23.9)	(% 34.8)	(% 100)	$X^2_{(8)} = 15.66^*$
Önemli bir ahlaki çatışma							
N	79	92	91	93	88	443	
(%)	(% 17.8)	(% 20.8)	(% 20.5)	(% 21)	(% 19.9)	(% 100)	
Toplam							
N	95	100	110	110	117	532	
(%)	(% 17.9)	(% 18.8)	(% 20.7)	(% 20.7)	(% 22)	(% 100)	

* p < .05

Herhangi bir ahlaki çatışma yaşamağını söyleyen katılımcıların oranı %14.5'tir.

Daha sonra envanterin maddeleri, tema benzerlikleri dikkate alınarak, araştırmacılar tarafından bir kategorilendirmeye tabi tutulmuştur. Bu kategorilendirme her bir araştırmacı tarafından kendi başınayken yapılmış, daha sonra kategoriler karşılaştırılmış ve üzerinde uzlaşma

sağlandıktan sonra da son halini almıştır. Ortaya çıkan çatışma kategorileri, aldatma, iş etiği, maddi meseleler, şiddet, adalet, yanlış görülen davranışlara tepki, dürüstlük, özel hayata müdahale ve ilişkiyi bitirme şeklindedir. Bu kategorilere giren maddelere katılımcılar tarafından verilen puanlar toplanarak her bir çatışma kategorisi için bir çatışma puanı ve yaşama sıklığı puanı elde edilmiştir.

Yapılan Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon analizleri sonucunda bütün kategoriler arasında oldukça yüksek ve anlamlı korelasyonlar elde edilmiştir (Bkz. Tablo 5).

Tablo 5. Kategoriler Arası Korelasyon Katsayıları.

	Aldatma	İş	Maddi	Şiddet	Adalet	Yanlış tepki	Dürüstlük	Özel hayat	İlişkiyi bitirme
Aldatma	1	.44**	.68**	.57**	.58**	.46**	.54**	.47**	.33**
İş		1	.67**	.57**	.70**	.73**	.66**	.54**	.44**
Maddi			1	.63**	.70**	.60**	.68**	.56**	.42**
Şiddet				1	.70**	.63**	.62**	.60**	.40**
Adalet					1	.76**	.71**	.64**	.55**
Yanlış tepki						1	.76**	.69**	.66**
Dürüstlük							1	.72**	.68**
Özel hayat								1	.63**
İlişkiyi bitirme									1

**p<.001

İş=işle ilgili meseleler

Maddi= maddi meseleler

Yanlışlığa tepki= yanlış görülen olaylara tepki

Özel hayat= özel hayata müdahale

Kategorilerin çatışma puanlarıyla yaşanma sıklığı puanları arasındaki korelasyonlar (“Yanlış görülen olaylara gösterilen tepki” ve “İlişkiyi bitirme” kategorileri haricinde) negatif yönde anlamlı çıkmıştır. Yani belirli meseleler çatışma olarak görülüyor olsa da az yaşanmakta, ya da yaşanma sıklığı fazla olduğunda da çatışma olarak görülmemektedir.

Tablo 6. Kategoriler ve Bu Kategorilerin Yaşanma Sıklıkları Arasındaki Korelasyon Katsayıları.

	Aldatma/ sıklık	İş/ sıklık	Maddi/ sıklık	Şiddet/ sıklık	Adalet/ sıklık	Yanlış tepki / sıklık	Dürüstlük/ sıklık	Özel hayat / sıklık	İlişkiyi bitirme/ sıklık
Aldatma	-.56**	-.35**	-.39**	-.34**	-.37**	-.28**	-.31**	-.34**	-.29**
İş	-.20**	-.17**	-.16**	-.13**	-.09*	-.04	-.08	-.08	-.00
Maddi	-.41**	-.22**	-.39**	-.27**	-.30**	-.22**	-.26**	-.29**	-.21**
Şiddet	-.34**	-.15**	-.28**	-.35**	-.31**	-.21**	-.22**	-.28**	-.16**
Adalet	-.32**	-.13**	-.28**	-.25**	-.25**	-.16**	-.21**	-.24**	-.19**
Yanlış tepki	-.23**	-.05	-.18**	-.17**	-.14**	-.07	-.13**	-.12**	-.08
Dürüstlük	-.23**	-.08	-.22**	-.16**	-.18**	-.13**	-.23**	-.15**	-.17**
Özel hayat	-.20**	-.04	-.16**	-.17**	-.16**	-.11*	-.15**	-.17**	-.13**
İlişkiyi bitirme	-.04	-.03	-.06	-.03	-.00	-.04	-.07	-.00	-.07

*p<.01

**p<.001

Çatışma kategorilerinin cinsiyet bakımından farklılaşıp farklılaşmadığı t-testi analizleriyle incelenmiştir. Aldatma kategorisi haricinde, cinsiyet bakımından bir farklılığa rastlanmamıştır. Erkekler, kadınlara nazaran aldatmayı anlamlı derecede daha az önemli bir çatışma olarak görmektedirler ($t(529)=2,056$, $p<.05$).

Tablo 7. Aldatma Kategorisinin Cinsiyet Açısından İncelenmesi.

	N	X	SS	Test istatistiği
Kadın	265	12,6	3,01	t = 2,056*
Erkek	266	12,03	3,4	

*p<.05

Üniversite mezunu ve üniversite öğrencileri, ilişkiyi bitirmeye dair meseleleri ortaokul mezunlarından daha az önemli görmüşlerdir ($F(4,525)=3,295$, $p<.05$).

Tablo 8. İlişkiyi Bitirme Kategorisinin Eğitim Seviyesi Açısından İncelenmesi.

	N	X	SS	Test istatistiği
İlkokul mezunu	95	13,6	4,2	F(4,525) = 3,295*
Ortaokul mezunu	100	14,1	4,4	
Lise mezunu	109	12,6	4,6	
Üniversite öğrencisi	110	12,5	4,2	
Üniversite mezunu	116	12,3	4,9	

*p<.05

Yaşanma sıklıklarına gelince, “özel hayata müdahalenin yaşanma sıklığı”nda kadınlar erkeklerden anlamlı derecede yüksek puanlar almışlardır ($t(514)=2.325$, $p<.05$).

Tablo 9. Özel Hayata Müdahale Kategorisinin Yaşanma Sıklığının Cinsiyet Açısından İncelenmesi.

	N	X	SS	Test istatistiği
Kadın	258	4,0	3,5	t = 2,325 *
Erkek	258	3,3	3,3	

*P<.05

Tartışma ve Sonuç

Toplumumuzda yaşanan ahlaki çatışmaların içeriğini ve yaşanma sıklıklarını anlamaya yönelik olan bu çalışmada, katılımcıların büyük çoğunluğu bazı çatışma maddelerini önemli ahlaki çatışma olarak görmekte ortaklaşmışlardır. Tartışmada öncelikle bu çok önemli görülen çatışmalardan, daha sonra az önemli görülen ve sonrasında da ahlaki bir çatışma olarak ele alınmayan meselelerden bahsedilecektir.

Katılımcıların büyük çoğunluğunun ortaklaştığı ahlaki çatışmalara örnek vermek gerekirse, “Başkasının telefonundan gizlice kontur aktarıp aktarmamak”, “Arkadaşın sevgilisiyle ilişki yaşayıp yaşamamak”, “Rüşvet alıp almamak”, “Yolda bulunan parayı alıp almamak”, “Çocuğunu dövüp dövmemek”, “Tam emin olmadan hırsızlıkla suçlayıp suçlamamak”, “Gizlice aileden para aşırıp aşırıpmamak” gibi çatışmaları sayabiliriz. Bütün bu meseleler önemli ahlaki çatışmalar olarak görülmekle beraber, yaşanma sıklıkları büyük çoğunlukla “hiç yaşamadım” şeklinde ifade edilmiştir. Bu bulgu aşağıda tekrar ele alınacaktır.

Katılımcılar tarafından çok önemli görülmeyen ahlaki çatışmalar arasında “Çocuğunuzun günlüğünü/özel yazılarını okuyup okumamak”, “Eşinizin/sevgilinizin mesajlarına izinsiz girmek” gibi özel hayata müdahaleyle ilgili meselelerin bulunması ilginçtir. Bu kategoride yer alan maddeler, daha ziyade çocuk veya eş gibi birinci dereceden akrabaların hayatı ile ilgilidir. Bu da toplumumuzda çekirdek aile bireylerinin mahremiyetine müdahalenin herhangi bir ahlaki çatışma yaratmadığı düşüncesini ima etmektedir. Aile bireylerinin birbirlerine olan bağlılıklarının yoğun olması ve arasındaki sınırların çok kesin olmaması, toplulukçu özellikler gösterdiği ifade edilen ülkemiz için beklenebilecek bir sonuçtur. Ekonomik şartlar geliştikçe,

aile bireyleri arasında, çocuklarla ebeveynleri arasındaki maddeci bağımlılık azalmakla beraber duygusal bağımlılık yerini korumaya devam etmektedir (Kağıtçıbaşı, 1996).

Özel hayata müdahalenin önemli görülüyor olması bulgusuyla tutarlı olarak aileye yalan söylemekle ilgili çatışmalar da önemli görülmeyen çatışmalar arasındadır (örneğin, “Sevgiliyle görüşmek için aileye yalan söylemek”, “Okul başarısızlığımı ailenizden saklayıp saklamamak”). İnsanların, hem aile bireyleri arasındaki uyumun bozulmamasını, aile bütünlüğünün devam etmesini sağlamak hem de başkaları tarafından özel hayatlarına yapılabilecek muhtemel müdahaleleri engellemek amacıyla, ailelerine yalan söylemeyi veya onlardan gerçeği saklamayı tercih ettikleri düşünülebilir. Dolayısıyla bu amaçlar, aileye yalan söylemeyi normalleştirmekte ve önemli bir ahlaki çatışma olmaktan çıkartmaktadır.

Önemli olmayan ahlaki çatışmalar içinde yer alan “Korsan bilgisayar programı kullanmak, korsan kitap, cd vs. almak” ile ilgili olarak ilginç bir çalışmadan bahsedilebilir. İnternette müzik indirmek üzerine yapılan bu çalışmanın sonuçlarına göre, korsan ürün kullanımı ahlaki bir mesele olarak görülmeyebilmekte ve arkadaşlar veya toplum içinde moda bir davranış olduğu için, yaygın olduğu için sadece bir tüketim aracı olarak da ele alınabilmektedir (Chen, Shang ve Lin, 2008). Teknolojinin hızla ilerlediği günümüzde elektronik, dijital veya sanal alemle ilgili meselelerin de araştırma konuları arasına dahil edilmesi ve altta yatan dinamiklerin daha iyi anlaşılmasına çalışılması önemli bir konudur.

Ahlaki Çatışma Envanterinde olduğu halde, katılımcılar tarafından ahlaki bir mesele olarak ele alınmamış olan bazı cümleler de vardır. Bu 70 cümle içinde, “Kopya çektiğini itiraf edip etmemek”, “Yardım amaçlı kuruluşlara yardım edip etmemek”, “Kendi değerlerinize ters olduğu halde ailenizin istediği gibi giyinip giyinmemek” gibi örnekler bulunmaktadır. Kopya çekmek, katılımcılar tarafından ahlaki alan içinde ele alınmıyor gibi görünmektedir. Bernardi ve diğerlerinin (2004) ifadelerine göre, kopya ile ilgili yapılan araştırmalarda çoğu öğrenci, yanlış olduğunu bildikleri halde lise veya üniversite eğitimlerinin bir döneminde kopya çektiğini belirtmiştir. Kopya çekmenin nedenleri olarak da düşük ahlaki seviye, stres, fırsat, düşük başarı veya kişilik özellikleri gibi faktörler sayılmaktadır. Bu konunun daha detaylı incelenmesi gerekmele beraber, toplulukçu özellikler taşıyan ülkemizde kopya vermenin başkalarına yardım etmenin bir yolu olarak görüldüğü veya kopya istemenin de doğal kabul edildiği yorumu yapılabilir. İnsanların birbirlerinin eksikliklerini tamamlaması konusunda daha duyarlı olduğu

toplulukçu toplumlarda, kopya verme davranışının yardım amaçlı meşrulaşması, kopya çekme davranışını da etkileyerek, ahlaki çatışma konusu olmaktan çıkartmış olabilir.

“Yardım amaçlı kuruluşlara yardım edip etmemek”, “Kendi değerlerinize ters olduğu halde ailenizin istediği gibi giyinip giyinmemek” gibi örnekler içinse yardım kuruluşları bünyesinde devam eden Türkiye gündeminde uzun süre yer alan yolsuzluk davaları ve kadınların kıyafetleri ekseninde devam eden laiklik tartışmaları dolayısıyla bu iki mesele katılımcılar tarafından ahlaki alan dışında ele alınmış olabilir. Medya ve siyasete konu olan bu tür meselelerin ahlak alanından dışlanması, toplumumuzda ahlakın daha bireysel düzlemde ele alınmasından kaynaklanıyor olabilir. Önemli görülen ahlaki meseleler içerisinde toplumsal konuların yer almaması da bu yorumu destekler niteliktedir. Ayrıca, bulguların gösterdiği üzere yine ahlaki bir mesele olarak ele alınmayan konulardan biri de kendisinden farklı bir hayat tarzına sahip başkalarına hoşgörü göstermek, onlarla iletişime girip girmemek gibi konulardır. Ahlak ancak, başka insanlarla birliktelikte anlam kazanabilecek bir meseleyken, bu konunun da politik alana dahil edilmesi ve ahlakın dışına itilmiş olması muhtemeldir. Yaptığı bir araştırmanın neticesinde, Türk toplumunun hakim politik kültürünü tanımlarken Esmer (2002, akt.Demir ve Paykoç, 2006) bazı özelliklerin yanı sıra farklı olana tahammülsüzlüğü de saymaktadır.

Katılımcıların çoğunluğunun önemli gördüğü çatışmalar yaş, cinsiyet ve eğitim seviyesine göre de incelenmiştir. “Gizlice aileden para aşırıp aşırmamak” daha genç katılımcılar tarafından önemli bir çatışma olarak ele alınmıştır. Memleketimizde gençler, meslek sahibi olmadan ve hatta meslek sahibi olduktan sonra da uzun süre ailelerinin yanında yaşayabilmektedirler. Dolayısıyla da herhangi bir ihtiyaç durumunda parayı aileden gizlice aşırarak bir çatışma durumu olarak gençlerin karşısına çıkabilmektedir.

“Evli biriyle bir ilişki yaşayıp yaşamamak” kadınlara göre erkekler tarafından daha az önemli bir çatışma olarak ele alınmıştır. “Bir yakının eski eşiyle sevgili olmak” daha eğitimli katılımcılar tarafından anlamlı derecede daha az önemli bir çatışma olarak görülmüştür. Bu bulgular, aşağıda tekrar ele alınacaktır. Diğer ahlaki meseleler yaş, cinsiyet veya eğitim bakımından herhangi bir farklılaşma göstermemiştir. Bu bulgu, belirli meseleler haricinde ahlak konusunda toplumsal bir uzlaşım olduğunun işareti olarak da okunabilir. Üniversite öğrencilerinin ve yetişkinlerin değer alanlarının incelendiği bir başka çalışmada da cinsiyetler arasındaki farklılıklar önemszenmeyecek kadar küçük olarak bulunmuştur (Karakitapoğlu Aygün

ve İmamoğlu, 2002). Ancak toplumsal uzlaşım konusunda bu tür bir iddiada bulunabilmek için yaş, cinsiyet veya eğitim bakımından daha kontrollü çalışmalar yapılması gerektiği de muhakkaktır.

Araştırmanın bulgularından ilginç bir tanesi de herhangi bir ahlaki çatışma yaşamadığını söyleyen katılımcıların oranının %14.5 gibi oldukça yüksek bir oranda olmasıdır. Bu bulguyu yorumlayabilmek için bu katılımcılarla, ahlaki çatışmanın ne olduğuna, ahlaktan ne anladıklarına dair derinlemesine bir çalışma yapılması gerekmektedir. Zira gündelik hayatta ahlakın değmediği bir yerin olması çok mümkün görünmemekle birlikte, ahlak dediğimiz kavramın tanımını herkes tarafından farklı bir şekilde de yapılabilmektedir.

Katılımcılar tarafından en önemli olarak değerlendirilen çatışma cümleleri tek tek incelendikten sonra, temalarına göre belirli kategoriler altında ortaklaştırılmış ve ortaya “aldatma, iş etiği, maddi meseleler, şiddet, adalet, yanlış görülen davranışlara tepki, dürüstlük, özel hayata müdahale ve ilişkiyi bitirme” gibi başlıklar altında toplanabilecek çatışma kategorileri çıkmıştır. Bu kategoriler başka çalışmalarda elde edilen kategorilere benzerlikler göstermektedir (Cesur, 2006; Myyry ve Helkama, 2007). Kategoriler arasındaki yüksek ve pozitif korelasyonlar, herhangi bir çatışma türünün diğerinden çok daha önemli görülmediğini ve hepsinin birbiriyle ilişkili olarak ele alındığını göstermektedir. Oldukça anlamlı olmakla birlikte en düşük korelasyon, ilginç bir şekilde aldatma kategorisi ile ilişkiyi bitirme kategorisi arasındadır. Bu bulgunun nedenlerinin daha iyi anlaşılabilmesi için ikisi arasındaki ilişkinin daha detaylı incelenmeye ihtiyacı var gibi görünmektedir. En yüksek korelasyonlarınsa yanlışlığa tepki ile adalet ve dürüstlük kategorileri arasında çıkması beklenebilir bir olgudur.

Kategorilerin çatışma puanlarıyla yaşanma sıklığı puanları arasında tersine bir ilişki bulunmuştur. Benzer şekilde yukarıda bahsedildiği üzere, önemli görülen ahlaki çatışmaların yaşanma sıklıkları da büyük oranda “hiç yaşamadım” şeklinde ifade edilmiştir. Yani belirli meseleler ahlaki çatışma olarak görülürken az yaşanmakta ya da çok yaşananlar ahlaki çatışma olarak görülmemektedir. Bir olayı ciddi bir ahlak meselesi olarak görmek doğal olarak onun yaşanmasını engelleyici bir etkiye sahip olacaktır. Öte yandan sıklıkla yaşanan olayların içindeki ahlaki yönleri gittikçe görmezden gelmek, onlara alışmak, meşrulaştırmak, dolayısıyla herhangi bir çatışma yaşamadan gündelik hayatı devam ettirmek de mümkün görünmektedir. Bilişsel çelişki kuramında da belirtildiği gibi (Aronson, 1992), düşüncelerimizle davranışlarımızın

birbirleriyle tutarlı olmasını isteriz, düşüncelerimize uymayan bir davranışta bulunduğumuzda, çoğunlukla davranışımızı geri alamayacağımızdan tutumumuzu değiştirebiliriz, dolayısıyla da aslında ahlaki bir mesele olarak gördüğümüz olayları, yaşadıkça, ahlaki bir mesele olmaktan çıkartır hale gelebiliriz.

En önemli çatışma maddeleri arasında görülen “Evli biriyle bir ilişki yaşayıp yaşamamak” maddesi ve benzer maddeler birleştirildiğinde ortaya çıkan “Aldatma” kategorisi, erkekler tarafından kadınlara nazaran daha az önemli olarak görülmektedirler. Cinsiyetler başka herhangi bir maddede veya kategoride farklılık göstermemiştir. Aldatma, geleneksel cinsiyet rolleri içinde ve namus kavramı çerçevesinde kadınlara yasak olan, ancak erkeklerin belki de bir parça gururla gerçekleştirdiği bir eylem olarak görülür. Öte yandan namus dendiğinde bu kadın için kadının kendisiyle, erkek içinse kadın akrabasıyla (eşi, kızkardeşi vb) ilişkilendirilen bir olaydır, erkeğin kendisiyle ilgisi yok gibidir (Koç ve Cesur, 1999; Fişek, 1993, Kandiyoti, 1987). Dolayısıyla evli biriyle ilişki yaşamak veya aldatmak kadınlara nazaran, erkekleri zorlayıcı veya bağlayıcı bir çatışma türü olmayabilir. Yine başka bir çalışmada, ahlaklı bir kadın veya ahlaksız bir kadın tarifi yaparken katılımcılar namus olgusunu gündeme getirmişler, ancak bu kavramı erkeklerin ahlakını tarif ederken kullanmamışlardır (Cesur, 2003).

Yukarıda da bahsedildiği gibi, “Bir yakının eski eşiyle sevgili olmak” daha eğitilmiş katılımcılar tarafından anlamlı derecede daha az önemli bir çatışma olarak görülmüştür. Yine daha eğitilmiş katılımcılar, ilişkiyi bitirmeye dair meseleleri daha az önemli meseleler olarak görmüşlerdir. Bu bulgu, modernitenin, modern eğitim sistemi ile insanların gündelik yaşamlarının bir parçası haline geldiğinin bir işareti olarak okunabilir. Inglehart gibi bazı sosyologlar, eğitimi değerler, inançlar ve davranışlar üzerinde bir modernleştirme aracı olarak tanımlamaktadırlar (akt. Demir

ve Paykoç, 2006). Geleneksel değerler içinde bir yakınının eski sevgilisi, “yenge” veya “abi/kardeş” olarak değerlendirilirken ve ayrıca mesele ne olursa olsun arkadaşı, komşusu veya sevgilisiyle ilişkiler bitirilmez, problemlerin üstü kapatılırken modernite bu değerlerden farklı anlayışları, eğitilmiş bireylere aktarmaktadır. Geleneksel anlamda bir ahlaki ihlal olarak görülebilecek “Bir yakınının eski eşiyle sevgili olmak” meselesinin daha eğitilmiş katılımcılar tarafından az önemli bir ahlaki çatışma olarak görülmesinin bir diğer sebebi de eğitilmiş bireylerin oluşturduğu modern kent yaşamının, modern ilişki kavramını açığa çıkarması olabilir

(Sennett,1996) . Modern ilişki düşüncesi ile birlikte özellikle ikili ilişkiler “başkaları ne der” gibi kamusal alanın baskıcı düşüncelerinden sıyrılmış ve kişisel özgürlükler sahasına girmiştir. Böylece bu eski kısıtlamalar bir taraftan eriyip gitmektedir.

Yaşanma sıklıklarıyla ilgili analizler sonucunda, “özel hayata müdahalenin yaşanma sıklığı”nda kadınların erkeklerden anlamlı derecede yüksek puan aldıkları görülmüştür. Kadınlar, aile bireyleri veya başka insanların hayatlarına daha müdahaleci bir tavır sergiliyor gibi görünmektedirler. Bu olay, geleneksel cinsiyet rolleri çerçevesinde açıklanabilecek bir olgu gibi görünmektedir. “Evi çekip çeviren” kadın rolü, bu “çekip çevirme faaliyetleri” sırasında onlara müdahale imkanı ve hatta bazen “hakı” da sağlayabilmektedir.

Yukarıda birbiriyle çelişik gibi görünen bazı bulgular, ülkemizin kimilerine göre geçiş döneminde olması veya doğuyla batı, İslamiyetle Hristiyanlık vb. arasında köprü görevi görüyor olmasıyla açıklanabilir (Dural, 2008). Wasti’ye göre (2003) moderniteyle birlikte ülkede meydana gelen değişiklikler toplumun her kesiminde eşit şekilde yaşanmayabilir, bu yüzden de hem geleneksel hem de modern değerleri aynı anda, hem bireyler arasında hem de bireylerin kendi içinde bulmak mümkündür. Nitekim bir başka çalışmada da 1990’larda üniversite öğrencilerinin, bir taraftan toplulukçu bazı meseleleri önemserken aynı anda da bireysel yönelimlere sahip oldukları bulgulanmıştır (İmamoğlu ve Karakitapoğlu Aygün, 1999).

Çalışmanın birinci aşamasında elde edilen ve ikinci aşaması için temel teşkil eden çatışma türleri incelendiğinde, bunların genellikle gündelik hayatta ev, iş, aile veya arkadaş ortamında kişiler arası ilişkilerle ilgili çatışmalar olduğu dikkat çekmektedir. Ancak savaşlar, çevre kirliliği, politik meseleler, ülkede yaşanan sorunlar vb. toplumsal olaylarla ilgili olarak Rest, Narvaez, Bebeau ve Thoma’nın (1999) isimlendirdiği şekliyle makro ahlaka neredeyse hiç rastlanmamıştır. Gündelik hayatta, toplumsal veya global olayların ahlakın sınırları dışına itildiğini veya ahlakın gündelik hayatın içine, bir mikro ahlaka hapsedildiğini söylemek bu bulguyu biraz aşırı yorumlamak olabilir. Yine de toplumsal olaylar ve ahlak ilişkisinin derinlemesine çalışılması gerektiği ortadadır.

Katılımcıların yalnızca İstanbul’da ikamet eden insanlardan seçilebilmiş olması dolayısıyla örneklemin doğası çalışmanın sınırlılıklarındandır. Bir başka sınırlılık, uygulanan anket ve envanterin geriye dönük sorular içermesidir (Myyry ve Helkama, 2007), bu tip sorular hafızanın karıştırıcı etkilerini gündemde getirebilmektedir. Ayrıca, oluşturulan envanterle ilgili

olarak katılımcılardan gelen geribildirimler, cümlelerin ikilem belirten çift yönlü yapısının (örneğin, “Borcunu ödeyip ödememek”) cümlelerin anlaşılmasını ve cevaplandırılmasını zorlaştırdığı şeklinde olmuştur. Bu sebeple, ileride yapılacak çalışmalarda bu cümlelerin tek yönlü bir hale çevrilerek anlaşılmasını kolaylaştırmak yerinde olacaktır (örneğin, “Borcunu ödemek” gibi). Envanterle ilgili bir başka geribildirim de çok uzun olduğu yönündedir. İlerde yapılacak çalışmalar için, bu envanterin psikometrik amaçlarla tekrar ele alınması ve madde sayısının azaltılması önerilebilir. Araştırmanın ilk örnekleme tarafından “ahlaki bir çatışma değildir” şeklinde işaretlenen cümleler çıkarıldıktan sonra kalan 173 cümleli envanter, bazı psikometrik analizlerden sonra yeni araştırma amaçları için kullanılabilir bir ölçek haline gelebilir.

Bu çalışmaya, gündelik hayatta ahlakın nasıl bir yere sahip olduğuna, insanların neye ahlak dediğine dair bir ipucu sağlayabilecek önemli bir çalışma gözüyle bakılabilir. Nitekim, Walker’a göre (2006) ahlakla ilgili kuramların, sıradan insanların gizil ahlak kuramlarını dikkate alması gerekmektedir.

Kaynakça

- Aronson, E. (1992). The return of the repressed: Dissonance theory makes a comeback. *Psychological Inquiry*, 3(4), 303-311.
- Bernardi, R.A., Metzger, R.L., Bruno, R.G.S., Hoogkomp, M.A.W., Reyes, L.E., Barnaby, G.H. (2004). Examining the decision process of students’ cheating behavior: An empirical study. *Journal of Business Ethics*, 50, 397-414.
- Bulduk, S. & Cesur, S. (1999). Learned helplessness effect on moral reasoning. “Stress and Anxiety Research Society 20th International Conference” da sunulmuş bildiri, Krakow, Poland.
- Cesur, S. (1997). The relationship between cognitive and moral development. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul.
- Cesur, S. (2003). Morality conceptions within a group of Turkish adults. “29th Annual Conference Association for Moral Education” de sunulmuş poster, Jagiellonian University, Krakow, Poland.
- Cesur, S. (2006). Toplumumuzda ahlakın kavramsallaştırılması. ‘Küreselleşme, ahlak ve değerler’ kitabı içinde (ed: Y. Mehmedoğlu, A.U. Mehmedoğlu), Litera Yay.

- Chen, Y., Shang, R. & Lin, A. (2008). The intention to download music files in a P2P environment: Consumption value, fashion, and ethical decision perspectives. *Electronic Commerce Research and Applications*, 7, 411-422.
- Cortese, A. J. (1988). The interpersonal approach to morality: A gender and cultural analysis. *The Journal of Social Psychology*, 129(4), 429-441.
- Day, J.M. & Tappan, M. (1996). The narrative approach to moral development: From the epistemic subject to dialogical selves. *Human Development*, 39, 67-82.
- Demir, C.E. & Paykoç, F. (2006). Challenges of primary education in Turkey: Priorities of parents and professionals. *International Journal of Educational Development*, 26, 640-654.
- Dural, A.B. (2008). Clashing against modernism: Culture versus civilization and discussions on multicultural conflict in the developing countries. *The International Journal of the Humanities*, 6(1), 41-49.
- Eğeci, S. ve Cesur, S. (2002). Ahlaki yargı ile kişilik arasındaki ilişki. XII. Ulusal Psikoloji Kongresi'nde sunulmuş poster, ODTÜ, Ankara.
- Erol, A., Delibaşı, B., Yılmaz, F. ve Gündoğdu, N. (2004). Ailenin, çocuğun ahlak gelişimi üzerine etkisi. 9. Ulusal Psikoloji Öğrencileri Kongresi'nde sunulmuş bildiri, Uludağ Üniversitesi.
- Fişek, G.O. (1993). Life in Turkey. 'International handbook on gender roles kitabı içinde (ed: L.L. Adler), Westport, CT: Greenwood Publishing Group.
- Gielen, U. (1991). Kohlberg's Moral Development Theory. L. Kuhmerker, U. Gielen, & R.L. Hayes (eds.) In *The Kohlberg Legacy for the helping professions*. Doxa Books, Birmingham.
- Gilligan, C. (1982). *In a different voice*. Harvard University Press.
- Glasberg, A.L., Eriksson, S., Dahlqvist, V., Lindahl, E., Strandberg, G., Söderberg, A., Sorlie, V., & Norberg, A. (2006). Development and initial validation of the Stress of Conscience Questionnaire. *Nursing Ethics*, 13(6), 633-648.
- Haskuka, M., Sunar, D., Alp, İ.E. (2008). War exposure, attachment style and moral reasoning. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 39 (4), 381-401.
- Işık, H. ve Salman, U. (2004). Cinsiyet ve sosyo-economik düzey farklılıkları öğrencilerin ahlak tanımlamaları üzerindeki etkisi. 9. Ulusal Psikoloji Öğrencileri Kongresi'nde sunulmuş bildiri, Uludağ Üniversitesi.
- İmamoğlu, E.O., Karakitapoğlu Aygün, Z. (1999). 1970'lerden 1990'lara değerler: Üniversite düzeyinde gözlenen zaman, kuşak ve cinsiyet farklılıkları. *Türk Psikoloji Dergisi*, 14, 1-22.

- Kaçkar, H. & Rique, R. (2004). The moral orientations of justice and care in relation to peace: A study with Turkish and American college students. 'The annual meeting of the Association for Moral Education'de sunulmuş bildiri, Dana Point, California.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (1996). Autonomous-relational self: A new synthesis. *European Psychologist*, 1, 180-186.
- Kandiyoti, D. (1987). Emancipated but unliberated? Reflections on the Turkish case. *Feminist Studies*, 43, 317-339.
- Karakitapoğlu Aygün, Z. & İmamoğlu, E.O. (2002). Value domains of Turkish adults and university students. *Journal of Social Psychology*, 142(3), 333-352.
- Koç, A.A. & Cesur, S. (1999). Subcultural differences in morality: The special case of *namus* 'honour'. "VI. European Congress of Psychology"de sunulmuş poster, Rome.
- Küyel, N., Glover, R. (2002). A comparison of moral reasoning and moral orientation of American and Turkish university students. "The annual meeting of the Association for Moral Education"de sunulmuş bildiri, Chicago.
- Marino, P. (2001). Moral dilemmas, collective responsibility, and moral progress. *Philosophical Studies*, 104, 203-225.
- Myrly, L. & Helkama, K. (2007). Socio-cognitive conflict, emotions and complexity of thought in real-life morality. *Scandinavian Journal of Psychology*, 48(3), 247-259.
- Nisan, M. & Kohlberg, L. (1982). Universality and variation in moral judgment: A longitudinal and cross-sectional study in Turkey. *Child Development*, 53, 865- 876.
- Oberle, K. & Tenove, S. (2000). Ethical issues in public health nursing. *Nursing Ethics*, 7, 425-438.
- O'Neil, J.A. (2002). What is a moral dilemma and what would you do if you were faced with one? *Journal of Pediatric Oncology Nursing*, 19, 145-147.
- Rest, J. (1986). Manual for the Defining Issues Test. Center for the Study of Ethical Development, University of Minnesota.
- Rest, J., Narvaez, D., Bebeau, M. & Thoma, S. (1999). A Neo-Kohlbergian approach: The DIT and Schema Theory. *Educational Psychology Review*, 11(4), 291-324.
- Sennett, R. (1996). Kamusal insanın çöküşü (çev. S. Durak, A. Yılmaz). İstanbul: Ayrıntı yay.
- Shweder, R. A., Mahapatra, M., & Miller, J.G (1985). Culture and moral development. J. Kagan & S. Lamb (ed.) 'The emergence of morality in young children' içinde.Chicago and London: University of Chicago Press.
- Smith, K.D., Smith, Ş.T. & Cristopher, J.C. (2007). What defines the good person? *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 38(3), 333-360.

- Snarey, J. R. (1985). Cross-cultural universality of social-moral development: A critical review of Kohlbergian Research. *Psychological Bulletin*, 97(2), 202-232.
- Sporrington, S.K., Höglund, A.T. & Arnetz, B. (2006). Measuring moral distress in pharmacy and clinical practice. *Nursing Ethics*, 13 (4), 416-427.
- Tolunay, A. (2001). The relationship between religiosity, dogmatism and moral reasoning. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul.
- Turiel, E., Edwards, C.P., & Kohlberg, L. (1978). Moral development in Turkish children, adolescents, and young adults. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 9(1), 75-86.
- Walker, L.J. (2006). Moral personality exemplified. Paper presented at "Notre Dame Symposium on Personality and moral Character", Center for Ethical Education.
- Walker, L.J. & Pitts, R.P. (1998). Naturalistic conceptions of moral maturity. *Developmental Psychology*, 34(3), 403-419.
- Wasti, S.A. (2003). The influence of cultural values on antecedents of organizational commitment: An individual-level analysis. *Applied Psychology: An International Review*, 52(4), 533-554.

Teşekkür notu: Bu çalışmaya katkılarından dolayı Nur Çelik'e çok teşekkür ederiz.